

Osipchenko N. I. The Influence of School and Family on the Development of Primary School Pupils' Working Education

This article shows the influence of school and family on the development of the working education of the primary schoolchildren. The matter of the term "working education" is also uncovered. It is shown in the article that the working instruction is a component of the working education and it means the process of teaching and development of children's abilities and skills, doing some working actions and operations. As a result of joint work a child gets working, communication and collaboration skills, that improves the child's adaptation in the society. In the article there is some information about the content and the organizational forms of work for preparing primary schoolchildren for the labor activity.

It is shown that the teaching labor is the main kind of the schoolchildren labor activity, one of the most important factors of the personality's education.

The peculiarities of the primary schoolchildren development are also examined. Here one can see the system of work of the primary school teacher with the children of the primary school age. It is proved that labor at school should be directed, conceived and different activity that has a personal and social direction and takes into account age and psychophysiological peculiarities of the pupils. In the article there are different forms of work of a teacher with parents.

The article is devoted to teachers, parents and students of pedagogical educational institutions.

Key words: labor activity, primary school, teaching labor, working education, joint work, tomorrow's joy, joy of labor.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Чиж О. Н.

УДК 37.091.4Макаренко:37.015.3:331

Н. Л. Отрошенко

**ЖИТТЄВІСТЬ МАКАРЕНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ТРУДОВОГО
ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ У СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ**

Сучасне молоде покоління називають поколінням без ідеалів, агресивним та жорстоким, поколінням відеокліпів і комп'ютерних монстрів, втраченим поколінням. Ми глибоко переконані, що вони не гірші за нас – просто інші. Причому, у слові інші немає нічого негативного. Так, вони дивляться «Матрицю», їм подобається Бетмен, але, всупереч думці, вони не мріють стати бандитами. За даними соціологічних опитувань, серед хлопчиків популярні такі професії, як

водій, програміст і спортсмен, а серед дівчаток – вчителька, лікар і актриса. Сучасне покоління – це колектив, але з проявом індивідуальних рис, з розвинутим інформаційним простором.

Підлітки, прагнучи зайняти значуще місце серед дорослих людей, виходять за межі навчальної діяльності, яка виступає для них як обов'язок віку, і шукають собі місце в міжособистісному спілкуванні щодо вирішення важливих справ. Сюди входять фізична культура, спільна фізична праця, спрямована на виготовлення різних предметів, суспільно-політична діяльність. При цьому помітно, що у підлітків ще недостатньо сформовані такі особистісні риси як працелюбність, відповідальність, терпеливість у досягненні поставлених цілей.

Досвід А. Макаренка у контексті формування особистості підлітка унікальний. Мало хто в історії соціальної педагогіки зумів так вдало втілити свою теорію в практику і добитись вражаючих результатів, маючи справу з важкими підлітками. Є статистика: за 15 років своєї роботи (1920-1935 рр.) через колективи, створені Макаренком, пройшло біля 3000 правопорушників і безпритульних, які стали гідними людьми, кваліфікованими фахівцями. Здобутки виховної системи Антона Семеновича є незаперечними, а соціально-педагогічні ідеї актуальні на сучасному етапі в умовах загострення соціально-економічних проблем українського суспільства.

Творча спадщина А. Макаренка не обмежується часовими рамками її створення, тобто 20-30-ми роками ХХ століття, вона спрямована в майбутнє і не тільки може, а й повинна застосовуватися в сучасних умовах. До когорти науковців, які здійснили наукові розвідки з глибоким аналізом спадщини А. Макаренка з позицій сучасної педагогічної парадигми відносимо Л. Гриценко, Н. Дічек, І. Зязюна, С. Карпенчук, Л. Ковальчук, В. Костіва, М. Красовицького, І. Кривоноса, В. Струманського, Н. Тарасевича.

Отож, у якості дослідницької мети пропонованої статті ставимо виявлення основних актуальних позицій системи трудового виховання підлітків у педагогічній спадщині А. Макаренка.

Ми твердо переконані, що сучасні підлітки кращі, ніж ми про них думаємо. Вони тільки вчать вибудовувати стосунки з іншими, пізнають самих себе та власні можливості й тому припускаються помилок і нерідко виглядають гіршими, аніж є насправді. Їх вчать, їм допомагають зрозуміти себе та інших перш за все обставини, люди, книжки, музика, фільми тощо. Тому вони так потребують доброзичливої підтримки та розуміння дорослішої та досвідченішої людини (педагога). Навіть у найскладнішому підліткові є добра та сильна частина, на яку він може спертися та розвинути її. Іноді зусиль самої людини для цього є недостатньо.

Вважаємо, краще видати надмірний аванс довіри 14-річному, аніж незаслужено звинуватити його в якихось проколах. І намагатися дивитися глибше й бачити більше в їхніх вчинках та словах, розуміючи,

що це може бути бравата, а це – захист, а це – образа, а це – невпевненість. І поважати їх, навіть якщо часом видається, що вони дають підстави для протилежного.

Праця – найважливіший засіб виховання, починаючи з дошкільного віку, в трудовій діяльності (відповідно віку, звичайно) формується особистість дитини, складаються колективні взаємовідносини. Ставитися до праці з любов'ю, бачити в ній радість – необхідна умова для прояву творчості особистості, її талантів.

А. Макаренко наголошує, що праця – це зовсім не те, чим зайняті руки юнаків. Праця це те, що розвиває людину, підтримує її, допомагає самовдосконалюватись. Працелюбство і здатність до праці не дається від природи, але виховується з раннього дитинства. Праця повинна бути творчою, тому що саме творча праця робить людину багатою духовно, приносить радість і добробут.

Сучасна школа своєю головною задачею бачить інтелектуальний розвиток учня. Чи потрібна в школі продуктивна праця, яке її значення для підростаючого покоління?

Найважливішим завданням виховання, яке відповідає духу й потребам часу, яка за своєю суттю, залишається актуальною й сьогодні, А. Макаренко вбачав у вихованні людини, яка здатна не лише ефективно й творчо діяти в нових формах власності й організації праці, але й орієнтуватися у соціально-економічних реаліях суспільства, бути активним учасником і перетворювачем культурно-морального життя власної країни. Вирішити це завдання, у якому органічно поєднано функції соціальної адаптації й «випередження» можна через ефективну організацію дитячої продуктивної праці, виховання у підлітків та молоді господарської позиції по відношенню до оточуючого світу [1, с. 110].

Беручи участь у праці постійно, дитина виробляє у собі самостійність, відповідальність, звичку до трудових зусиль, прагнення допомогти товаришеві, ініціативність та інші особистісні якості. Разом з тим участь дитини у трудовому процесі без створення педагогом відповідних умов не тільки не забезпечує виховного впливу, а й породжує протилежний ефект. Часто негативне ставлення дітей до праці є наслідком неправильного залучення до неї (праця як покарання, трудові доручення за відсутності необхідних для них навичок, недостатня увага вихователя до результату, неправильна оцінка зусиль).

Відомо, що у виховній системі А. Макаренка трудова діяльність була стержневою. Якщо відкинути ідеологію того часу, то можна повністю погодитися з тим, що говорив великий педагог: правильне виховання не може бути нетрудовим. Вихователі повинні навчити дітей творчо працювати. Цього можна досягти, тільки виховавши у них уявлення про працю як про обов'язок людини. Той, хто не має звички до праці, не знає, що таке трудове зусилля, той не може бачити в праці джерело творчості. Трудове виховання, будучи одним з найважливіших

елементів фізичної культури, сприяє разом з тим психічному та духовному розвитку людини.

А. Макаренко прагнув виховати у своїх колоністів вміння займатися будь-яким видом праці, незалежно від того, подобається вона чи ні, приємна чи неприємна. З нецікавого обов'язку, яким є праця для новачків, вона поступово стає джерелом творчості, предметом гордості і радості, як, наприклад, описане у «Педагогічній поемі» свято першого снопа. В установах, якими керував Макаренко, була вироблена власна система трудового виховання, був встановлений звичай: саму важку роботу доручати краще загону.

Видатний педагог зумів від примітивного самообслуговування, від ремісничих напівкустарних майстерень і надуманих «комплексів» трудового навчання перейти до педагогічно доцільної організації колективної суспільної праці вихованців, яка передбачала професійну підготовку дітей і молоді та формування правильного уявлення про професію, формування робочих навичок, умінь, розширення загальної освіти з одночасними ускладненнями системи виробництва, пізнання наукових основ виробництва, задоволення смаків і нахилів кожного вихованця, виховання вміння працювати в колективі та для колективу [2, с. 104].

У педагогічних закладах, керованих А. Макаренко, трудове виховання було спрямоване на психологічну підготовку особистості до праці (прагнення й бажання сумлінно та відповідально працювати, усвідомлення соціальної значущості праці як необхідного обов'язку й духовної потреби людини, бережливе ставлення до результатів праці, творче ставлення до праці); практичну підготовку до праці (наявність загальноосвітніх і політехнічних знань про загальні основи виробничої діяльності людини, вироблення умінь і навичок, необхідних для трудової діяльності, виховання основ трудової культури); підготовку до свідомого вибору професії (соціально-психологічна спрямованість на визначений вид трудової діяльності у відповідності з інтересами, потребами, мотивами та схильностями особистості).

Праця завжди була підґрунтям добробуту людського життя і культури. Тому вона повинна бути й підґрунтям виховної роботи. Перш за все у праці відбувається підготовка громадянина. Ми не зможемо виховати громадянина, якщо з ранніх років не дамо йому можливості пережити досвід цієї трудової турботи і в ній викувати власний характер, власне ставлення до світу, до людей.

Не можна не враховувати й те, що раціональна організація виробничої праці учнів – це й засіб морального становлення особистості. Будь-які намагання не займатися нею ведуть до серйозних неприємностей й для особистості, й для суспільства. У трудовій діяльності відбувається становлення системи відносин особистості з іншими людьми, із суспільством. Це й є моральна підготовка. Лише участь у колективній праці дозволяє людині виробити правильне,

моральне ставлення до інших людей. Вважаємо, що міра участі людини у значимій для суспільства праці (тобто, яка приносить матеріальну чи духовну користь не лише самій людині, але й іншим) завжди визначає масштабність особистості й її моральність.

Гуманістичний характер відносин полягає у тому, що до людини потрібно відноситися як до цілі, а не як до засобу. Здорова людина, яка намагається не працювати, перекласти тим чи іншим способом (крадіжка, жебрацтво) турботу про себе на інших людей, використовує їх, маніпулює ними, тобто, відноситься до них як до засобу. Така людина не дотримується золотого правила моральності: стався до інших так, як ти бажаєш, щоб ставилися до тебе. Особливо важливим значення праці було для вихованців Макаренка, бувших бандитів, людей, які втратили орієнтир у соціально-моральному житті. У процесі оволодіння робітничою спеціальністю в них формувалася впевненість у неповернені минулого життя, у матеріальному добробуті після виходу із комуні [1, с. 112].

Праця – важливий засіб для особистості, яка стоїть перед вибором, форма прояву особистості й таланту. Макаренківське виховання у праці саме й передбачає розвиток своєрідності, неповторності особистості, її самоактуалізацію у занятті «справою». Зрозуміло, значення праці для самовизначення, унікальності людини полягає не лише у оволодінні якою-небудь професією, але й у розвитку сутнісних якостей людини, яка самореалізується: оптимістичної спрямованості, що забезпечує вихованця баченням перспектив власного життя, творчих (креативних) здібностей, самодостатності, вміння спілкуватися тощо. Власне, ці якості сьогодні повинні бути притаманні особистості, яка здатна витримувати конкуренцію.

Трудова підготовка, виховання трудових якостей людини, на думку А. Макаренка, – це підготовка й виховання не лише майбутнього хорошого чи поганого громадянина, але й виховання його майбутнього життєвого рівня, його добробуту. Веселіше й щасливіше живуть ті люди, які багато-що вміють робити, у яких все виходить, які не загубляться ні при яких обставинах, можуть володіти речами й управляти ними. Навпаки, викликають жалість ті люди, які не в змозі справитися з будь-якою дрібницею, не вміють обслуговувати самі себе. Праця – основа людського щастя. Разом з тим, Макаренко вважав абсурдним уявлення про виховну цінність праці взагалі. Вже в 1922 році педагог зрозумів, що організація праці дітей типу «праця-робота» розрахована в основному лише на трудовий прибуток, вузькопрофесійну підготовку працівника. Потрібна «праця-турбота», у якій формуються якості господаря виробництва, який об'єднує у праці особисті й загальні інтереси. Зробивши господарювання «центральним пунктом» організації колективного життя й діяльності, він будував свою роботу так, щоб «у господарстві повинні переважати педагогічні завдання, а не господарські» [1, с. 113].

Отже, до основних теоретичних засад системи трудового виховання молоді видатного педагога можна віднести:

- взаємозумовленість трудової підготовки та трудового виховання людини з усвідомленням нею власної цінності як громадянина, її активності в суспільній праці та підготовленості до неї;
- необхідність індивідуалізації, диференціації, творчого спрямування праці для прояву людиною свого таланту, творчості, ініціативи;
- необхідність організації колективної, продуктивної, суспільно значущої, виробничої праці, що зумовлює моральну підготовку людини;
- взаємозумовленість трудового процесу та духовного розвитку людини з вихованням у неї позитивного ставлення до самої праці й людей праці;
- необхідність вироблення вмінь працювати як умови формування в людини здатності бути щасливою.

Таким чином, для того, щоб праця мала виховний та розвиваючий вплив, вона повинна бути складовою цілої системи життєдіяльності виховного колективу, бути пов'язаною з організаційно-управлінським аспектом, освітою, з матеріально-господарською й культурно-побутовою діяльністю. Включення праці у систему міжособистісних й ділових відносин колективу, різноманітних ієрархічно (по горизонталі й вертикалі), за змістом (допомога, протистояння, гармонізація, розуміння, співчуття, діалог) – основа розвиваючої результативності праці у освітніх закладах. Ми повністю погоджуємося з позицією педагога-новатора, що праця як виховний засіб можлива лише як частина загальної виховної системи. Отож, у процесі виховання сучасних підлітків варто звертатися до неоціненних педагогічних надбань видатного педагога-практика. Взагалі, проблеми, що хвилювали А. Макаренка, охоплювали майже всі аспекти теорії та практики виховання, а тому його педагогічна система цілком рефлексується сьогодні.

У подальшому плануємо розглянути роль емоційного забарвлення праці у вихованні підростаючого покоління через призму педагогічної спадщини А. Макаренка.

Список використаної літератури

1. **Гриценко Л.** Русская трудовая школа должна заново перестраиваться / Лариса Гриценко // Народное образование. – 2007. – №6. – С. 110 – 114. 2. **Носовець Н.** Погляди А. С. Макаренка на формування особистості в процесі трудового виховання / Н. Носовець // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: Збірник наукових праць. – У двох частинах. – Ч. 2. – Харків : НТУ «ХПІ». – 2002. – С. 103 – 108.

Отрошенко Н. Л. Життєвість макаренківської системи трудового виховання підлітків у сучасних реаліях

У статті обґрунтовано авторську позицію щодо психологічного портрету сучасного підлітка, виявлено основні актуальні позиції системи трудового виховання підлітків у педагогічній спадщині А. Макаренка. Розкрито значення праці у формуванні моральності особистості молодій людини, виокремлено основні теоретичні засади системи трудового виховання молоді видатного педагога.

Ключові слова: праця, трудове виховання, моральне становлення особистості, майбутній життєвий рівень, праця-турбота.

Отрошенко Н. Л. Жизненность макаренковской системы трудового воспитания подростков в современных реалиях

В статье обосновано авторскую позицию относительно психологического портрета современного подростка, выявлены основные актуальные позиции системы трудового воспитания подростков в педагогическом наследии А. Макаренко. Разкрыто значение труда у процессе формирования нравственности личности молодого человека, вычленены основные теоретические основы системы трудового воспитания молодежи выдающегося педагога.

Ключевые слова: труд, трудовое воспитание, нравственное становление личности, будущий жизненный уровень, труд-забота.

Otroschenko N. L. Makarenkivskoyi Vitality of Labor Education of Adolescents in Contemporary Realities

In the article the author's position on the psychological portrait of the modern teenager, the basic current position of labor education of adolescents in educational heritage A. Makarenko: proper education can not be unearned, educators should teach children to work creatively. The value of labor in shaping morality of the individual young person, which is as follows: labor welfare has always been the foundation of human life and culture, so it should be the foundation of educational work, especially in the work in preparation for the citizen. Singled basic theoretical principles of labor education of young outstanding teacher: to work was educational and developmental impact, it should be part of the whole system of life educational team to be related to organizational and managerial aspects, education, the material-economic and cultural and community activities.

Key words: labor, labor education, moral identity formation, the future standard of living, work-care.

Стаття надійшла до редакції 13.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Харченко С. Я.